

doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD. Katedra
slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

*Posudok o habilitačnej práci PaedDr. Andreja Závodného, PhD., Vybrané aspekty
diachrónej a synchronnej slovenskej onymie*

Pri hodnotení habilitačnej práce Dr. A. Závodného treba hneď na úvod skonštatovať, že predložená práca reflektuje na takmer všetky aspekty, prostredníctvom ktorých môžeme hľadiť na vlastné mená či už ako na jazykové znaky sui generis (v kontrapozícii k apelatívam), ako na objekty etymologického výskumu alebo ako na funkčnú a jedinečnú súčasť neúradného onymického systému regiónu či sociálnej skupiny, alebo na druhej strane aj ako na normované (štandardizované) jazykové jednotky s určitými osobitosťami a pravidlami používania.

Takisto treba na tomto mieste len skonštatovať, že napriek veku habilitanta jeho rozsiahla doterajšia vedeckovýskumná práca pokrýva takmer všetky oblasti výskumu vlastných mien – ojkonymá, anojkonymá (medzi nimi majú osobité postavenie najmä hydronymá), antroponymá a sčasti aj chrématonymá. V jeho prácach (rovnako aj v predloženej habilitačnej práci) sa zároveň zračuje viacero pohľadov na vlastné meno i jeho funkcie: teoretický, vývinový, synchronný, sociálny, regionálny či lokálny, interpretačný, pragmatický i gramatický, vo všeobecnosti teda komunikačný pohľad. Možno teda povedať, že záber jeho vedeckého záujmu pokrýva viaceré relevantné pohľady na propriálnu sféru jazyka, vrátane toho filozofického. Samozrejme, rešpektujúc pritom všetky vnútorné podmienky a procesy tvoriace súčasť onymického systému. V predloženej práci sa im venuje osobitne a neraz i vo vzájomných súvislostiach, čím docieľuje komplexný pohľad na proprium ako osobitú a jedinečnú jednotku jazykového systému, ale aj na celý onymický systém.

Habilitant sa v pomerne rozsiahlom úvode práce zameril na predstavenie doterajších výskumných počínov a sústredil sa na stanovenie priorít súčasných onomastických výskumov na Slovensku s presahom do kratšej i dlhšej perspektívy. Je vhodné pripomenúť, že ako člen predsedníctva Slovenskej onomastickej komisie pri JÚ ĽŠ SAV, ktorá metodicky usmerňuje

onomastický výskum na Slovensku, i ako člen Slovenskej onomastickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov je habilitant súčasťou týchto výskumných úsilí nielen v rámci projektu *Hydronymia Europaea*, resp. *Hydronymia Slovaciae*, ale aj závažného projektu zameraného na inventarizáciu a re/štandardizáciu onomastickej terminológie v slovenskej jazykovede, avšak s presahom aj do slovanskej aj neslovanskej onomastiky.

Teoretické východiská výskumu vlastných mien a jednotlivých ich tried si všíma v kapitole o metodike onomastických výskumov. Vychádza z tradície česko-slovenskej onomastiky i špecifik slovenskej onomastickej školy, berúc pritom do úvahy teoretické práce z produkcie slovanských i neslovanských onomastikov, z tých slovenských reflektujúc osobitne teoretické dielo profesora V. Blanára, vedecké práce doktora M. Majtána a mladších onomastikov, napríklad Jaromíra Krška či Ivety Valentovej. Viaceré teoretické aspekty habilitant analyticky rozvíja a ukazuje svoju schopnosť samostatne a s pomocou jazykových i mimojazykových argumentov premýšľať o problematických otázkach a vzťahoch, ale aj o podmienkach a realizácii procesu tvorby vlastných mien, ich modelovania, gramatiky, slovtvorby vlastných mien aj ich motivácie.

Pri uvažovaní o mimojazykovej motivácii posesívnych tvarov hydroným, resp. konkrétnejšie o čistom type posesivity (s. 57), možno azda výraznejšie zdôrazniť, že v prípade sekundárne motivovaných názvov (VN < TN Bajzova dolina) sa dá uvažovať ako o osobitnej skupine názvov s oslabeným príznakom posesivity, pretože v tomto prípade sa „čisto“ posesívny názov vzťahoval primárne na iný geografický objekt (dolina), a teda v prípade vodného toku Bajzova dolina nejde primárne o „príznak príslušnosti“ k osobnému menu, ale k názvu doliny – ide skôr o motiváciu geografickou príslušnosťou, v každom prípade je príznak posesivity v názve vodného objektu oslabený. Ešte výraznejšie (a slovtvorne stvárnené) to vidieť na uvádzanom príklade TN Kolesárova dolina > VN Kolesársky potok, ako napokon uvádza sám autor.

Na margo ďalších príznakov posesivity, ilustrovaných v práci na konkrétnych príkladoch, možno doplniť ešte jednu poznámku. V súvislosti s módne diskutovaným prechýľovacím sufixom *-ová* (vzťahové adjektívum), ktorý sa v pôvodne dvojčlenných názvoch sídelných objektov pretransformoval zo sufixu *-ova*, typického pre posesívne tvary (Kotmanova Lehota > Kotmanová), možno medzi uvádzané motivačné príznaky vlastníctvo, príslušnosť zaradiť ešte jeden pomerne význačný príznak, a to oslavnosť (pamätnosť). Tu možno dokonca predpokladať určitú časovú dynamiku týchto motivačných príznakov: kým osadné názvy vznikajúce

z antroponým na základe vlastníctva vznikali najmä v stredoveku, keď bol práve tento príznak dôležitý z hľadiska spoločenských vzťahov vo feudálnej spoločnosti a osadný názov tak petrifikoval nielen osobné meno, ale aj pôvodnú motiváciu; názvy motivované oslavnosťou či pamätnosťou sa spájajú skôr s neskorším obdobím a iným príznakom odzrkadľujúcim napríklad spôsob vzniku osady. Tento motivačný príznak identifikujeme najčastejšie v názvoch lehôt a ďalších mladších sídel, ktoré boli motivované nie menom vlastníka osady, ale napríklad lokátora, a teda najčastejšie aj zakladateľa (nie však vlastníka) osady. K prehodnoteniu funkčnosti aj formy sufixu však nedošlo v mužskom rode osadných názvov – sufix *-ov* môže rovnako vyjadrovať posesívnosť, ale aj iný typ vzťahu (vlastníctvo vs. oslavnosť, pamätnosť), ktorý je možné len spätne rekonštruovať (napr. *Majcichov* pravdepodobne na základe vlastníctva obce z OM *Mojtech*, *Leopoldov* na základe oslavnosti z OM cisára Leopolda I., zakladateľa pevnosti, príp. na základe patrocínia – v pevnosti sa nachádzal jediný kostol na Slovensku zasvätený sv. Leopoldovi, inak patrónovi cisára Leopolda

I.).

Ďalšou otázkou, ktorá už súvisí s chápaním bezprostrednej (priamej) alebo sprostredkovanej motivácie je miera chápania transonymizácie ako spôsobu vzniku nových vlastných mien, resp. zjednotenie jej chápania. V príklade sa uvádza VN Trnava > ON Trnava > VN Trnávka. V tomto a podobných príkladoch za čisto transonymizovaný názov treba pokladať ON Trnava a VN Trnávka, ako habilitant napokon aj uvádza, už vznikol derivovaním v dôsledku onymickej polarizácie a zabránenia jazykovokomunikačnej entropie. Na inom mieste práce v súvislosti s názvami hradov *Modrý Kameň*, *Dobrá Voda* a pod. uvádza, že tieto názvy vznikli transonymizáciou podľa názvu obce, v ktorej katastri sa nachádzali – proces transonymizácie mohol byť v prípade včasnostredovekých hradov aj opačný: obce s týmto názvom sa často vyprofilovali ako podhradné obce a prevzali názov hradu. Svedčiť by o tom mohli práve názvy hradov s komponentom „kameň“, keďže vznikali na strategických miestach, vyvýšeninách. Medzi uvádzanými a dosiaľ azda podnes najkomplexnejšie spracovanými interakciami medzi apelatívnou a propriálnou sférou jazyka autor uvádza okrem iného aj viaceré apelativizované vlastné mená z viacerých onymických tried, vyskytujúce sa vo frazeologických jednotkách. V súvislosti s menom *Goliáš* a apelatívom *goliáš* „veľký a silný, no nemotorný chlap“ možno uviesť aj presah apelatíva do zoologickej nomenklatúry v podobe termínu – apelatívum *goliáš* (*Goliathus*) pomenúva aj rod chrobáka pokladaného za jedného z najväčších na Zemi

s identickými sémantickými komponentmi (motiváciou) ako v prípade uvádzaného pomenovania mohutného chlapa.

V ďalších častiach habilitačnej práce si autor všíma gramatické kategórie proprií (rod, číslo, pád) a osobitnú pozornosť venuje špecifikám skloňovania v rámci jednotlivých onymických tried – antroponým, toponým i v rôznorodej a v bežnej jazykovokomunikačnej praxi problematickej skupine chrématoným. Ďalej si všíma pravidlá i osobitosti skloňovania pomnožných toponým mužského, ženského i stredného rodu a napokon aj adjektívnych abioným, všíma si aj hláskoslovné a gramaticko-slovtvorné osobitosti takých cudzích proprií, ktoré sa pomerne bežne vyskytujú aj v slovenskom mediálnom priestore.

S touto časťou prirodzene súvisí kapitola o analógii a deformácii v slovenskej onymii. V autorovom chápaní by sme za deformáciu všeobecne v jazykovede označili anomáliu, avšak logicky zdôvodňuje vhodnosť použitia termínu deformácia práve v prípade vlastných mien. Analogické procesy si všíma na pozadí viacerých onymických tried a špeciálne sa venuje analogicky utvoreným tvarom hydroným a v tej istej onymickej triede deformovaným názvom, ktoré dnes už vnímame ako demotivované, desémantizované, a teda ich interpretácia bez poznania alebo rekonštrukcie vývinu je problematická, niekedy až nemožná. Ide o názvy domáceho pôvodu, ale s nejasným vývinom, keď zapisovateľmi jednotlivých podôb mohli byť cudzojazyční pisári, a v absolútnej väčšine o názvy cudzieho, najčastejšie maďarského alebo nemeckého pôvodu, ktoré sa v prameňoch graficky deštruovali vzhľadom na výslovnosť a grafický záznam a takéto podoby sa generalizovali v ďalších odpisoch prameňov. Tu na základe doloženého onymického materiálu vyabstrahoval a analyzoval viaceré typy deformácií: hláskovú resp. hláskoslovnú, deformácie slovtvornej a morfolologickej štruktúry a lexikálnu deformáciu, ktorá pre svoju povahu spôsobuje pri interpretácii názvu najväčšie ťažkosti. Predchádzajúce analýzy habilitant potom reflektuje v ďalšej časti práce, v ktorej sa venuje osobitostiam pravopisu niektorých typov vlastných mien. Okrem iného sa zaoberá písaním veľkých písmen a popri jestvujúcim štúdiám a v pravopisnej praxi nie dostatočne ustáleným spôsobom zapisovania slovných spojení typu Oranžová revolúcia/oranžová revolúcia autor otvára diskusiu o písaní aj ďalších problematických pomenovaní typu Marťan (analogicky *pozemšťan), *neslovák, pomenovania s prefixoidom polo- (*Poloslovák), rôznych okazionálnych perifrastických pomenovaní, ktoré strácajú schopnosť vlastného mena identifikovať, diferencovať, individualizovať pomenovaný objekt alebo jav, a pod. Popritom by

sa dalo očakávať, že na tieto a podobné prípady bude reflektovať aj kodifikačná prax a pripravované nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. Problematiku gramatiky a správneho používania vlastných mien spracúva komplexne, všíma si problematické prípady z praxe, preto je táto kapitola vhodná aj na didaktické, ale i popularizačné účely.

V jazykovej praxi sa stretávame aj s rozličným používaním endoným a exoným a túto problematiku habilitant spracúva v ďalšej pomerne rozsiahlej kapitole. Uvádza v nej princípy štandardizácie takýchto názvov a s odôvodnením poskytuje príklady nesprávnej jazykovej praxe v ich používaní v kartografických dielach, mediálnej praxi a pod. (z tých najnovších si všíma napr. aspekty používania a prekladania názvu Čapí hnízdo).

Posledná kapitola rozsiahlej habilitačnej práce A. Závodného kompaktnejšie súvisí s regionálnym a didaktickým aspektom onomastiky. Vychádza z poznania, že problematika onomastiky sa v kurikulárnych dokumentoch i školskej praxi redukuje na problematiku formálneho, mechanického a navyše nie vhodne interpretovaného pravidla o písaní veľkých začiatkových písmen. Pritom vlastné mená (abionymá aj bionymá), pevne ukotvené v mikroregióne, pre svoju špecifickosť predstavujú jedinečný onymický text s jedinečnými svedectvami o vývine etnických či jazykových kontaktoch v minulosti, geografických a prírodných podmienkach lokality, sociálnej štruktúre obyvateľstva a pod., a tým predstavujú inšpirujúci a pomerne široký didakticky uchopiteľný materiál pri vyučovaní nielen slovenského jazyka a literatúry.

Na záver posudku sa vrátim k jeho začiatku. Hoci predložená habilitačná práca PaedDr. Andreja Závodného, PhD., vo svojom názve obsahuje slovné spojenie *vybrané aspekty*, predstavuje diskurzívny, širokospektrálny a predsa dostatočne konkrétny pohľad na problematiku slovenskej onymie cez prieszor starších i autorových výskumov. Habilitačnú prácu *Vybrané aspekty diachrónej a synchronnej onymie* preto odporúčam na obhajobu a po jej úspešnom priebehu **navrhujem udeliť PaedDr. Andrejovi Závodnému, PhD., vedeckopedagogický titul docent** v odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra.

Leopoldov 13. 7. 2020

doc. PhDr. Juraj Hladký, PhD.

oponent habilitačnej práce